عکس: داوود بهگام/ شهرآرا

گنج‌های نهان کشف‌رود

پرونده‌ای درباره ظرفیت‌های گردشگری رودخانه تاریخی شهر

شیما سیدی| نمی توان از اصفهان سخن گفت و به زاینده رود اشاره نکرد، نام پاریس هم از دیرباز به رودخانه سن گره خورده است، به جز این رودخانه های فراوان دیگری را می توان نام برد که نماد تاریخ و هویت شهرهای اطراف خود هستند و پل های بسته شده بر روی آن ها به عنوان جاذبه های گردشگری در جهان شناخته شده است. کشف رود نیز برای توس و مشهد حکم مشابهی دارد. جاری بودن آب در حوزه آبریز کشف رود یکی از مهم ترین دلایل سکونت مردمان از حدود یک میلیون سال پیش در این خطه بوده است. کشف دست افزارهای انسان های دوره پارینه سنگی بر بستر این رود، صحه ای است بر این ادعا. با این همه، متأسفانه قریب به ۲۰ سالی می شود که کشف رود، مایع حیات دیروز، مایه خجالت امروزی ها شده است. اما حالا با هم افزایی دستگاه های اجرایی استان به فرماندهی شهرداری مشهد و آغاز عملیات اجرایی ساماندهی کشف رود، روزنه امیدی به فردایی سبز باز شده است. در این مسیر، ساماندهی تصفیه خانه ها و جلوگیری از ورود فاضلاب خام، جمع آوری موتور تلمبه ها و ایجاد مسیر مناسب سیلاب و روان آب و... گام های اساسی برای حیات بخشیدن به این رودخانه چندمیلیون ساله است. اما تبدیل این رودخانه به پاتوق گردشگری بی شک یکی از هدف های غایی کشف رود است که برآیند صحبت های مسئولان اجرایی استان نیز بیانگر همین موضوع است. چنانکه رزم حسینی استاندار خراسان رضوی روز سه شنبه در مراسم آغاز عملیات اجرایی ساماندهی کشف رود تأکید کرد: «تمدن هایی در اطراف کشف رود بوده که از آن ها بی خبریم، به زبانی دیگر، ابزاری برای استفاده از این تمدن نداشته ایم. در برنامه بعدی باید به سمتی برویم که این منطقه را گردشگری کنیم و مردم از این مجموعه زیبا استفاده کنند.» بنابراین بد نیست از امروز نیم نگاهی داشته باشیم به ظرفیت هایی که در صورت احیای این رود می تواند در حوزه گردشگری رقم بخورد و این محدوده ۸۱ کیلومتری را فراتر از یک پارک خطی، به منطقه ای برخوردار از انواع مختلف گردشگری بدل کند. در گزارش پیش رو با کمک استادان صاحب نام در حوزه های تاریخ، جغرافیا، باستان شناسی، زیست محیطی، پرنده نگاری، کشاورزی، زمین شناسی و... ظرفیت های گردشگری کشف رود را بررسی کردیم.

نمونه دست ساخته های کشف شده در کشف رود در موزه ملی ایران

گردشگری مبتنی بر یافته های باستان شناسی

نمایش نحوه زندگی انسان های دوره پارینه سنگی

از حدود یک میلیون سال پیش، کناره های کشف رود، مسکن و مأوای اقوام شکارگر دوران کهن سنگی قدیم بوده است؛ طرح این فرضیه به واسطه مطالعات باستان شناسی سال های ۱۳۵۳ و ۵۴ «کلودتیبو» از دانشگاه «بوردو فرانسه» و «علی آریایی» از دانشگاه فردوسی مشهد ممکن شد. در نتیجه بررسی های این دو باستان شناس در حوضه کشف رود در شرق مشهد، ۸۰ نمونه دست ساخته سنگی از دوره پارینه سنگی گردآوری شد که اکنون بخشی از آن در موزه ملی ایران در تهران نگهداری می شود. بزرگ ترین این مجموعه در نزدیکی روستای آبروان و سایر مجموعه ها در چاهک و روستای بغبغو (مسیر مشهد-سرخس) به دست آمد. در سال ۸۶ نیز مانا جامی الاحمدی، بررسی های جدیدی در منطقه کشف رود انجام داد که در نتیجه آن علاوه بر شماری تک یافته در بستر و اطراف کشف رود نشانه هایی از سکونت اقوام دوره پارینه سنگی قدیم و میانه کشف شد. بی شک انجام کاوش های باستان شناسی بیشتر ما را به اطلاعات بهتری از ایران باستان خواهد رساند. اما با تکیه بر اطلاعات کنونی نیز ایجاد سایت موزه و یا حتی اتاقی مجهز به فناوری سه بعدی و معرفی شیوه زندگی انسان های پارینه سنگی با تکیه بر دست سازه های کشف شده می تواند ظرفیت گردشگری منحصربه فردی در حوزه کشف رود باشد که معرفی کننده هویت و تاریخ غنی این رود است.

فسیل آمونیت به همراه شکل این جانور در هنگام حیات

گردشگری مبتنی بر علم زمین شناسی

نمایش فسیل های آمونیت در ژئوسایت

از نظر زمین شناسی در سازند کشف رود فسیل های آمونیت، یافته شده که بر اساس همین فسیل ها سن این سازند، ژوراسیک تحتانی تعیین شده است. این فسیل ها به گونه ای از جانداران دریایی به نام آمونیت تعلق دارد که به وفور در دریاهای دوران مزوزوئیک (۲۲۵ تا ۶۵ میلیون سال پیش) می زیسته است. جالب است بدانید که دوره زندگی این جانوران یعنی ژوراسیک، هم زمان با زندگی دایناسورها بر روی زمین بوده است. با توجه به وجود فسیل آمونیت در اطراف کشف رود به نظر می رسد ایجاد ژئوسایت زمین شناسی پیشنهاد مناسبی برای گردشگری زمین در اطراف کشف رود باشد. با این حال، شادابی، کارشناس گردشگری زمین با بیان این نکته که در دنیا تعداد محدودی ژئوسایت فسیل شناسی وجود دارد، توضیح می دهد: «ژئوسایت معمولا زمانی ایجاد می شود که منطقه سرشار از مواد معدنی باشد. در بستر رودخانه کشف رود هم آمونیت وجود دارد ولی پراکندگی آن چشمگیر نیست و ظرفیت ایجاد ژئوسایت را ندارد.» البته او ادامه می دهد: «کشف رود حوزه وسیعی است که نظردهی درباره آن نیازمند پژوهش های بیشتر است.» به گفته شادابی انواع گردشگری زمین وجود دارد که گاه حتی یک آبشار نیز به تنهایی می تواند یک ژئوسایت شود. او توضیح بیشتر درباره ظرفیت های گردشگری مبتنی بر دانش زمین شناسی محدوده شهری کشف رود را به بعد از ثبت مقاله اش موکول می کند.

گردشگری مبتنی بر تاریخ و افسانه

اژدهاکشی «سام» در جوار کشف رود

حیات مردم توس، از دیرباز به کشف رود وابسته بوده است. به همین دلیل به محض اینکه آب رودخانه کشف رود خشک می شده، مردم شروع به داستان سرایی می کرده و دلیل خشکی آن را به عوامل مختلفی ربط می داده اند. «اژدهای خوابیده بر «اژدر کوه» مانع رسیدن آب به کشف رود می شود» این یکی از افسانه هایی است که هنوز می توان از زبان قدیمی های توس شنید. این افسانه در شاهنامه فردوسی هم روایت شده است، که بر اساس آن مردم از سام (پدربزرگ رستم) می خواهند به مبارزه با اژدها برخیزد و با کشتن او آب را دوباره در کشف رود جاری کند و آسایش را به مردم بازگرداند. سام نیز پس از آنکه از سیستان به توس آمده و اژدها را کشته به منوچهرشاه گزارش می دهد: «کشف رود پرخون و زرداب شد/ زمین جای آرامش و خواب شد» از قضا در نزدیکی «کشف رود» کوه منفرد سیاه رنگی وجود دارد با یک رگه یا لکه قرمزرنگ به شکل اژدها که مردم باور داشته اند آن لکه سرخ رنگ جسد همان اژدهاست! (به روایت حافظ ابرو، مورخ قرن نهم). در نتیجه مردم این کوه را «اژدر کوه» نامیده اند که تاکنون هم با این نام مشهور است (کوهی که مجاور ۲ روستای «برزش آباد» و «فارمد» و کارخانه سیمان است) روایت این داستان در جوار کشف رود و اژدر کوه با کمک مجسمه های فاخر و تابلوهای نقاشی و حتی نورپردازی سه بعدی می تواند جاذبه گردشگری منحصربه فردی در مسیر کشف رود باشد.

تصویرسازی اژدرکوه

گردشگری کشاورزی

درآمدزایی کشاورزان کشف رود با کمک گردشگری

کشاورزی از دیرباز شغل اصلی مردمان حوزه کشف رود بوده است. امروز نیز گرچه وضعیت آب زمین های کشاورزی آن محدوده مساعد نیست، همچنان مردمان این منطقه به شیوه پیشینیان خود این پیشه را ادامه می دهند. با ساماندهی وضعیت آب و آموزش به ساکنان این خطه می توان با ترکیب گردشگری و کشاورزی، وضعیت اقتصادی بومیان را بهبود بخشید و ظرفیت گردشگری جدیدی نیز ایجاد کرد. گردشگری کشاورزی که از دهه ۱۹۵۰ میلادی به بعد گسترش یافت، در ایران ناشناخته است اما کشورهای توسعه یافته نه تنها آن را می شناسند، بلکه از آن به عنوان منبعی برای ارزآوری و کسب درآمد استفاده می کنند. به عنوان مثال، برابر با آمارهای بین المللی حدود ۳۰ درصد از درآمد کشاورزان آمریکایی از طریق گردشگری مزرعه حاصل می شود. کشورهای کانادا و استرالیا سرمایه گذاری و بهره وری بسیاری در این زمینه داشته و دارند. فرانسوی ها هم از این قافله عقب نمانده و با ایجاد تاکستان های فراوان، توانسته اند گردشگری مزرعه را در کشورشان رونق بخشند. این سبک گردشگری از جنبه های آموزشی بسیاری برخوردار است و شامل اقامت در مزرعه یا منزل کشاورز، کمپینگ، بازدیدهای آموزشی، انجام فعالیت های زراعی، یادگیری صنایع دستی، طبخ غذاهای سنتی و فروش محصولات می شود. دکتر جواد شباهنگ استاد بوم شناسی زراعی، زمین های زراعی توس و قسمت غربی کشف رود را مکان مناسبی برای گردشگری کشاورزی می داند و می گوید: «به دلیل سیراب شدن زمین های این محدوده از روان آب ها در این بخش می توان گردشگری کشاورزی را توسعه داد.» اما توصیه این استاد دانشگاه برای سایر بخش های کشف رود با توجه به استفاده از آب های نامناسب فاضلابی، ایجاد جنگل مصنوعی و کاشت درختانی چون: «بید، سپیدار و سرو است که رشد خوبی دارد، زیباست و چوب آن نیز برای مردم منطقه سودآور است. همچنین کشت گل های زینتی و تولید گلخانه ای هم در صورت تأمین آب می تواند مناسب باشد.»

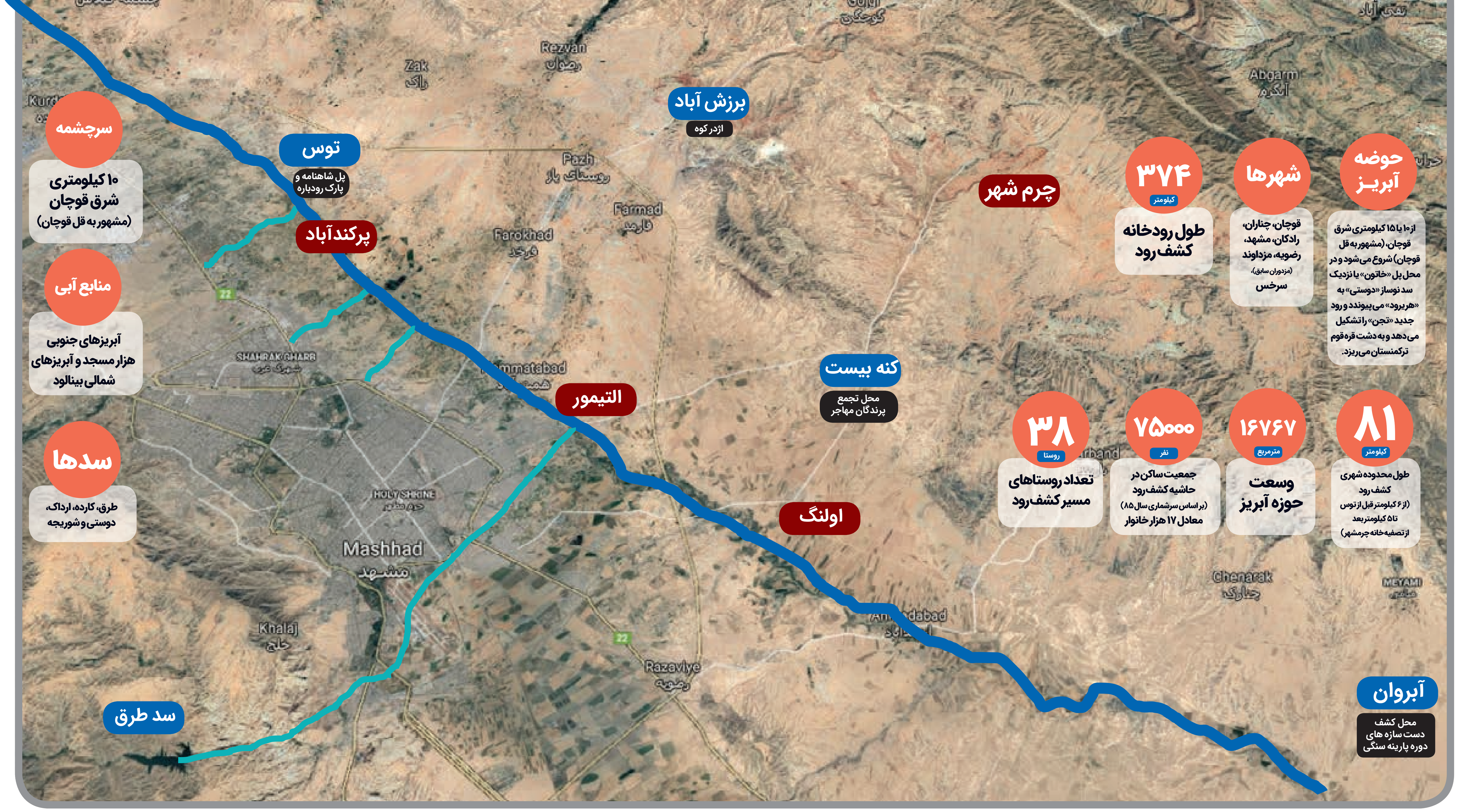

گردشگری عشایری

شبی در سیاه چادر عشایر

امروز دامداران بسیاری در کناره کشف رود ساکن اند. این روزها متأسفانه بستر آلوده کشف رود چراگاه و آبشخور دام هایی است که بعد از ارسال به کشتارگاه وارد سفره مردم می شوند و سلامتی آنان را نشانه می گیرند. اما با سامان بخشیدن به آب کشف رود و آموزش به عشایر این خطه می توان گردشگری عشایری را رواج داد و علاوه بر بهبود درآمد آنان، به صورت کنترل شده و بهداشتی از ظرفیت های گردشگری عشایری بهره مند شد. در گردشگری عشایری گردشگران می توانند شبی را در سیاه چادر عشایر بگذرانند و سبک زندگی عشایری را تجربه کنند.

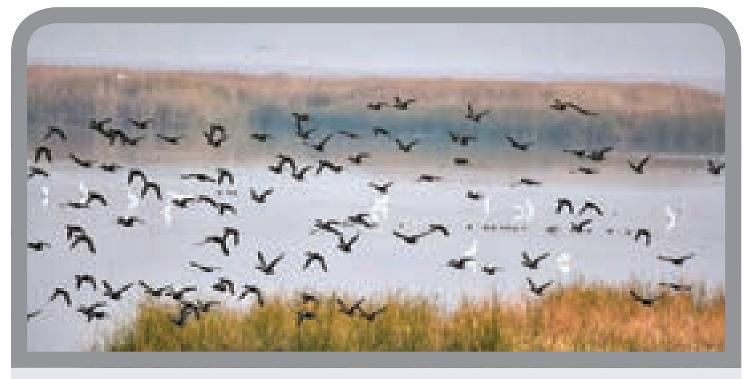

طبیعت گردی

تماشای پرندگان مهاجر در کرانه کشف رود

پرنده نگاری، یکی از ظرفیت های گردشگری منحصربه فرد کشف رود است که متأسفانه سال به سال به دلیل افزایش مشکلات زیست محیطی ضعیف تر می شود. مصطفی قاسمی نژاد یکی از پرنده نگاران مشهدی درباره این ظرفیت می گوید: «هر سال در فصل پاییز و زمستان چندین گونه پرنده مهاجر از شمال روسیه و همچنین نقاطی در ایران به کشف رود می آیند.» «آب چلیک» و «چوب پا» دو گونه از این پرندگان مهاجرند که قاسمی نژاد با نام بردن از آن ها توضیح می دهد: «این پرندگان به «کنه بیست» (منطقه ۶ مشهد) و همچنین بندهای طبیعی دیگری در کشف رود با فاصله ۵۰ تا ۱۰۰ کیلومتری مشهد، می آیند و تماشای زیبایی های آن ها می تواند جاذبه ای منحصربه فرد باشد اما اکنون به دلیل ناآگاهی مردم در برخورد با پرندگان، معمولا فعالان محیط زیست تمایل چندانی به اطلاع رسانی درباره مکان دقیق تجمع پرندگان ندارند.» تولید صداهای نابهنجار از سوی مردم و ایجاد استرس در پرندگان دلیلی است که این کارشناس برای معرفی نکردن سایت های پرنده نگاری کشف رود بیان می کند و ادامه می دهد: «همه ساله گروه های پرنده نگاری از گوشه و کنار کشور برای رصد احوال این پرندگان به کشف رود می آیند. البته که در کنار آن ها، شکارچی هایی نیز از نقاط مختلف می آیند و به این پرندگان آسیب می زنند.» او گماردن یک محیط بان و آموزش و ساماندهی محل تجمع پرندگان را راهی برای کاهش آسیب ها و اشتراک لذت تماشای پرندگان مهاجر با سایر گردشگران می داند.

گردشگری آموزشی

موزه حشره شناسی

به دلیل زیست گونه های مختلف جانوری در حوزه کشف رود یکی از پیشنهادهای خاص مطرح شده برای گردش در حوزه کشف رود ایجاد باغ حشره شناسی است. به طوری که گردشگران و به ویژه دانش آموزان بتوانند با راه رفتن در محیط با انواع حشرات آشنا شوند. دکتر حسینی، استاد دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد با اشاره به وجود مجموعه ای از انواع حشرات در دانشگاه فردوسی می گوید: «در طول ۲۰ سال گذشته انواع مختلف حشرات به دست دانشجویان و اساتید دانشگاه فردوسی جمع آوری شده است که تماشای آن می تواند حاوی نکات آموزشی فراوانی برای طالبان علم باشد.» این استاد دانشگاه با اعلام خبر ایجاد موزه حشرات برای بازدید عموم با تکیه بر این مجموعه توضیح می دهد: «در حوزه کشف رود نیز می توان در محیط هایی بسته برخی از انواع حشرات همچون رتیل و... را به صورت زنده نگهداری کرد و برخی دیگر را به صورت خشک شده در جعبه هایی نمایش داد.»

رودباره توس

یکی از اولین محدوده های کشف رود که طرح ساماندهی آن مکتوب شده است، «پارک رودباره» در محدوده بولوار شاهنامه است. این پارک که دقیقا در کنار دروازه رودبار شهر تابران توس و زیر پل شاهنامه قرار دارد. با طرح «پارک رودباره» قرار است اعتبار از دست رفته کشف رود تا حدودی به آن برگردانده شود. طرح این پارک اکنون از سوی مشاور تهیه شده و با چندبار رفت و برگشت و ایراد اصلاحات در کمیته راهبردی توس و میراث فرهنگی، به مرحله تأیید نزدیک شده است. این پارک قرار است از روی پل کشف رود در توس، افق دو سوی رود که حالتی اس مانند دارد را در برگیرد.

نمونه های گردشگری رودخانه های شهری

در رودخانه چئون کره جنوبی اول روی رود را پوشاندند و مراکز تجاری ساختند، اما بعد از مدتی آنچه ساخته شده بود را تخریب کردند و حریم رودخانه را به پارک خطی و گذرگاه گردشگری بدل کردند.

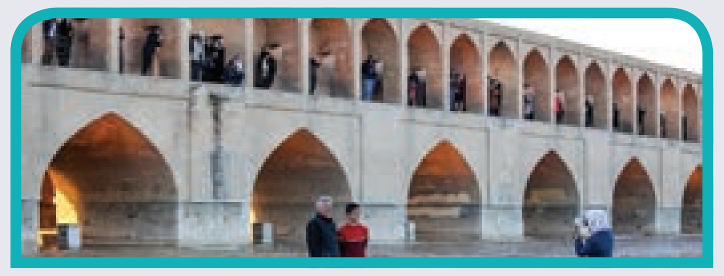

رودخانه زاینده رود اصفهان به همراه پل های تاریخی بسته شده بر روی آن همچون: سی وسه پل، ا... وردی خان، پل خواجو و... مهم ترین ظرفیت های گردشگری اصفهان است.

رودخانه سن پاریس نماد تاریخ و هویت این شهر است و تعداد ۳۲ پل بسته شده بر روی این رودخانه جاذبه گردشگری است.

کشف رود، هویت مشهد و آبروی این شهر است

سلطان احمدی، که حدود دو هفته ای می شود از سوی شهردار مشهد سکان مدیریت ساماندهی کشف رود را به عهده گرفته است، در گفت وگو با شهرآرا، سیاست کلی مدیریت شهری در برخورد با کشف رود را چنین شرح می دهد: «کشف رود رودخانه تعاملی و هویتی شهر مشهد است و باید بتواند به بهترین نحو با شهر و شهروندان تعامل کند و آبروی شهر مشهد و تفرجگاهی برای زائر و مجاور باشد. این رودخانه مظهر زیبایی و سلامت است که با رعایت کامل مسائل زیست محیطی، بستری امن برای عبور سیلاب و روان آب های سطحی ایجاد می کند.» او سپس با اشاره به مشکلات زیست محیطی و مسائل و معضلاتی که سال هاست دامن کشف رود را گرفته است می گوید: «ساماندهی رودخانه کشف رود در طول سال های گذشته همواره مد نظر مدیران و مسئولان اجرایی کشور بوده است.» وجود ده ها موتور تلمبه که با انتقال فاضلاب از رودخانه کشف رود به زمین های کشاورزی مجاور، موجبات تولید محصولات کشاورزی بیماری زا را فراهم آورده اند، تخلیه فاضلاب خام به کشف رود و به روز نبودن و ناکافی بودن تعداد تصفیه خانه های موجود از جمله معضلاتی است که امروز کشف رود با آن دست و پنجه نرم می کند و سلطان احمدی با اشاره به آن ها اقدامات لازم برای ساماندهی این رود را چنین برمی شمارد: «شهرداری مشهد به عنوان مدیریت واحد کشف رود قصد دارد با اجرای برنامه های کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت به ساماندهی کشف رود اقدام کند. تکمیل و احداث تصفیه خانه سپتاژ، احداث تصفیه خانه کالبرت التیمور، پیگیری از دستگاه های مرتبط برای ارتقا و به روزآوری تصفیه خانه های چرمشهر و پرکندآباد و... از جمله این اقدامات است.» ساماندهی دو طرف رودخانه، درختکاری و ایجاد فضای سبز و فضاهای تفرجگاهی و... به طوری که رودخانه کشف رود تبدیل به محیطی سالم و پاک برای تعاملات اجتماعی و فرهنگی با شهر و شهروندان مشهد باشد از جمله اهداف غایی شهرداری برای ساماندهی کشف رود است که مدیر ساماندهی کشف رود از آن یاد می کند. او در پاسخ به سؤال خبرنگار شهرآرا درباره طرح های گردشگری تعریف شده برای کشف رود می گوید: «برای بحث گردشگری مطالعات به وسیله مشاوران شروع شده و اکنون در حال تجمیع نظرات هستیم.» ایجاد باغراه یکی از موارد پیش بینی شده در کشف رود است که سطان احمدی از آن نام می برد. مدیر ساماندهی کشف رود درباره مدت زمان پایان پروژه می گوید: «زمان پایان پروژه هنوز برآورد نشده است، با این حال ما طوری اقدام می کنیم که از یک ماه دیگر هم مردم بتوانند خروجی کار را ببینند.»

تأثیر فضاسازی بر آینده کشف رود

دکتر محمدحسین پاپلی یزدی، استاد جغرافیا و برنامه ریزی شهری در گفت وگو با شهرآرا، گریزی به ظرفیت های تاریخی کشف رود می زند و می گوید: «در دوره های مختلف از کشف رود نام برده شده است و اشخاص گوناگون از این رودخانه و حوزه زیستی پیرامون آن گزارش تهیه کرده اند.» او سپس با ذکر مثالی ادامه می دهد: «کلنل بیت یکی از افرادی بوده که حدود ۱۲۰ سال قبل گزارشی درباره کشف رود، پرندگان و حیوانات آن نوشته است. مطالعه این قبیل گزارش ها و نمایش اوضاع کشف رود از نگاه مورخان و سیاحان دوره های مختلف می تواند موضوع جذابی باشد. برای انجام این مهم می توان از مشاوری تاریخی خواست که این ظرفیت ها را بررسی کند.» با این حال به نظر این استاد صاحب نام، مهم ترین مسئله در تضمین آینده کشف رود توجه به فضاسازی آن است. او در این باره می گوید: «سوای ایجاد موزه های مختلف تاریخی و باستان شناسی که معرفی کننده هویت و پیشینه تاریخی غنی کشف رود است، مهم ترین مسئله در احیای کشف رود نحوه فضاسازی پارک خطی است به نحوی که مردم به صورت پیوسته در این محوطه در رفت و آمد باشند. تنها در این صورت است که می توان به آینده این منطقه امیدوار بود و مطمئن شد که تبدیل به تهدید نشود.» پاپلی با ارائه پیشنهادهایی همچون ایجاد آب نما با استفاده از آب در چرخش و مهیا نمودن امکان قایق سواری در بخشی از رودخانه و ایجاد پیست های ورزشی مختلف همچون پیست دوچرخه سواری، اسب دوانی و یا حتی موتورسواری، ساخت کافه، رستوران، کافه کتاب و باجه های فروش محصولات می گوید: «این قبیل اقدامات علاوه بر کمکی که به اشتغال زایی و افزایش درآمد ساکنان این منطقه می کند، وجودش نعمتی است برای اینکه کشف رود تبدیل به محلی دنج برای تجمع معتادان نشود.» او با ذکر مثالی از پارک بنفشه در بولوار سجاد می گوید: «اگر یک تحقیق درباره پارک های بولوار سجاد انجام دهید متوجه تأثیر فضاسازی در آینده گردشگری پارک خواهید شد. مثلا مدتی پارک بنفشه بولوار سجاد با یک آب نما به دو قسمت تبدیل شده بود، یک بخش خانوادگی و یک بخش محل تجمع معتادان شده بود که هر چند وقت یک بار نیروی انتظامی با پاتک ناگهانی آنان را دستگیر می کرد. بعد از مدتی تعدادی وسیله بازی کودکان در آن قسمت پارک گذاشتند و بعد از آن این قسمت پارک هم محیطی امن و خانوادگی شد.» پاپلی در پایان تأکید می کند: «البته که قبل از انجام هر کاری مشورت با مردم منطقه و نظرسنجی و مشارکت آنان است که می تواند آینده کشف رود را تضمین کند.»